

**ЗАРОЗУМІЛА МОВА У ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ
ПОЕТІВ-ФУТУРИСТІВ ПОЧАТКУ ХХ ст. З ПОЗИЦІЙ КУЛЬТУРОЛОГІЇ
(на прикладі творів М. Семенка, Г. Шкурупія, Н. Бажана)**

Мета роботи. У статті розглядається проблема зарозумілої мови у творчості українських та російських поетів-футуристів початку ХХ ст. крізь призму культури. Визначено роль зарозумілої мови у творах Михайля Семенка, Гео Шкурупія та Ніка Бажана. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні психологічного, порівняльного методів та методу вивчення документальних джерел. Особливого значення в дослідженні набув біографічний метод. Зокрема, через біографічні дані кожного з учасників літературних футуристичних груп, а також аналіз їхніх творчих доробків було досліджено тему. **Наукова новизна** статті полягає у спробі виявити спільні та відмінні риси зарозумілої мови як певного мовного експерименту в історії російської та української літератури, як культурного явища. **Висновки.** Російський "заум" мав теоретичне обґрунтування, в той час як творці української зарозумілої мови над такими питаннями не працювали. Це призвело до нетривалого й невдалого експерименту в українській футуристичній поезії, а водночас – до збереження національних мовних традицій.

Ключові слова: футуризм, зарозуміла мова, "Зустріч на перехресній станції", футуристичний маніфест, деструкція.

Вернигоренко Ольга Сергеевна, аспирант Национальной академии руководящих кадров культуры и искусств

Заумь в творчестве украинских поэтов-футуристов начала ХХ в. с позиций культурологии (на примере произведений М. Семенко, Г. Шкурупия, Н. Бажана)

Цель работы. В статье рассматривается проблема заумного языка (зауми) в творчестве украинских и российских поэтов-футуристов начала ХХ в. сквозь призму культуры. Определено роль заумного языка в произведениях Михаила Семенко, Гео Шкурупия и Ника Бажана. **Методология** исследования заключается в применении психологического, сравнительного методов и метода изучения документальных источников. Особое значение в исследовании получил биографический метод. В частности, с помощью биографических данных каждого из участников литературных футуристических групп, а также анализ их творческих произведений, было исследовано тему. **Научная новизна** статьи заключается в попытке выявить общности и различия заумного языка как определенного языкового эксперимента в истории русской и украинской литературы, как культурного явления. **Выводы.** Российский "заумь" имел теоретическое обоснование, в то время как создатели украинского заумного языка над такими вопросами не работали. Это привело к непродолжительности и неудачности эксперимента в украинской футуристической поэзии, но вместе с тем – к сохранению национальных языковых традиций.

Ключевые слова: футуризм, заумь, "Встреча на перекрестной станции", футуристический манифест, деструкция.

Vernyhorenko Olga, graduate student at the National Academy of Culture and Arts

Educanto within the work of ukrainian futurist poet early twentieth century viewpoint culture (the example of works Myhail Semenko, Geo Shkurupii, Nick Bazhan)

The purpose of the article. The arrogant problem language in the work of Ukrainian and Russian Futurist poets of the early twentieth century, through the lens of culture. The role of the arrogant language in the works of Mikhail Semenko, Geo Shkurupii and Nick Bazhana is determined. **Methodology.** Research methodology is to use psychological methods and comparative method of studying documentary sources. Of particular importance in the study gained biographical approach. In particular through curriculum vitae of each member futuristic literary groups, and performing analysis of their creative works, and has been studied subject. **Scientific novelty** article is to try to identify the characteristic features of the arrogant language, as some linguistic experiment in the history of Russian and Ukrainian literature as a cultural phenomenon. **Conclusions.** This article was determined that Russian "nonsense" was a theoretical foundation, while the Creator arrogant Ukrainian language on such issues is not working. The mentioned issue led to a brief and unsuccessful experiment in Ukrainian futuristic poetry, but at the same time – to preserve national linguistic traditions.

Key words: Futurism, educanto, "Meeting at the station cross", futurist manifesto destruction

Актуальність теми дослідження. Звертаючи увагу на письменницьку діяльність українських поетів-футуристів, на перший погляд може здатися, що окремі їхні "шедеври" суперечать класичним визначенням поетичних чи прозових творів.

Як відомо, художня література, як мистецтво слова, належить до часової групи мистецтв. Підставою для такої класифікації є те, що література свій предмет подає в русі, у динаміці, розвитку, що можливий протягом певного часового проміжку. Натомість у створених поетами-футуристами "віршах" часто спостерігаємо порушення сталих літературних звичаїв. Приміром, рядки авторства Михайля Семенка (для прикладу): "Вн с ті к // пі к к..." для широкого читацького кола початку ХХ ст. постають як випадковий набір літер або морфем. Проте в літературознавстві, філософії та культурології для таких випадків вже давно існує поняття, яке має назву "зарозуміла мова".

Аналіз досліджень і публікацій. Вперше поняття "зарозуміла мова" до наукового обігу ввів поет, теоретик російського футуризму Велимир Хлебніков [28; 29]. Зокрема, зарозумілу мову (російською звучить як "заумный язык", "заумь") автор визначав так: "Зарозуміла мова – значить та, яка знаходиться за межами розуму. Порівняйте Заріччя – місце, яке знаходиться за рікою, Задонщина – за Доном. Те, що в заклинаннях, заговорах зарозуміла мова переважає і витісняє розумну, доказує, що у неї особлива перевага над свідомістю, особливі права на життя поряд з розумною" [28, 174].

В цей же час над теоретичними засадами зарозумілої мови працює поет-футурист, який за походженням українець, Олексій Кручених. Зокрема, автор дає своє визначення зарозумілої мови, а саме називає її "первісною (історично та індивідуально) формою поезії" [21, 45]. Крім того, Олексій Кручених зазначає, що зарозуміла мова не має певного значення, а отже – ще не вкорінена [21, 43].

Зарозумілу мову як явище, яке постало в поезії на початку ХХ ст., вперше виділили в своїх працях російські науковці. Так, у 1924 р. в Петербурзі вийшла книга Олександра Туфанова "К зауми. Фоническая музыка и функции согласных фонем. С портр. работы худ. И. Нефедова" [25]. До цього ж часу відносяться праці про футуристів Корнія Чуковського [32; 33]. Автор дає не лише науково-критичну оцінку діяльності поетів, а й розповідає про їхні життєві історії. Адже сам літератор був знайомий з багатьма футуристами особисто.

Наступні декілька десятиліть відбувалося певне затишшя у вивченні науковцями літературного авангарду. Це було пов'язано, зокрема, і з гострою політичною цензурою щодо цієї теми. Проте значна хвиля зацікавлення футуристичною літературою та долями поетів, які її творили, настала з початку 1990-х рр. Зокрема, про російських поетів-новаторів початку ХХ ст. у своїх працях говорять Олександр Кобринський [19], Сергій Бірюков [4], Микола Богомоллов [11, 307–311], Олена Тирішкіна [26], Катерина Бобринська [7; 8; 9], Геннадій Айгі [1], Ніна Гур'янова [14] та інші.

Темі зарозумілої мови була присвячена міжнародна конференція, приурочена до сторіччя маніфесту "Слово як таке". Захід відбувався в стінах Женевського університету в квітні 2013 р. Було видано збірник статей учасників конференції [35].

Тема використання зарозумілої мови українськими поетами-футуристами перебуває у колі наукових інтересів вітчизняних дослідників. Статті й монографії, присвячені цій проблематиці належать Юрію Коваліву [20, 14–20], Ігорю Браїлко [12, 222–223], Олені Вяліковій [13, 31 – 38], Марині Кабиш [17, 118–123] та іншим.

Інтенсивність вивчення цієї проблематики не зменшується з часом, що свідчить про її актуальність.

Мета дослідження. Представлена стаття має на меті визначити роль зарозумілої мови у творах українських поетів-футуристів початку ХХ ст. Михайля Семенка, Гео Шкурупія та Ніка (Миколи) Бажана.

Виклад основного матеріалу. Поети-футуристи були надзвичайно популярними в Росії на початку ХХ ст. Про це свідчать багато фактів. Зокрема, про неабиякий успіх серед публіки згадує Олексій Кручених: "в період 1913–15 рр. ми виступали мало не щодня. Величезні збори. Газети вили, цькували, дискутували. Всього не згадаєш і не перекажеш" [22, 92].

Дослідниця українського футуризму Анна Біла зазначає, що "лише протягом листопада-грудня 1913 р. в Петербурзі відбулося близько двадцяти публічних футуристичних виступів, на яких читали свої вірші петербурзькі егофутуристи і московські бюджетяни і які зазвичай завершувалися бурхливими скандалами" [6, 6].

В цей період в Петербурзі на навчання перебував і український починаючий поет Михайль Семенко. До слова, юнак був свідком виступів російських поетів-новаторів. Про це згадує Ірина Семенко (донька Михайля Семенка, відома під псевдонімом Leo Kriger) у статті "Михайло Семенко (1892–1937) – основоположник українського футуризму" [36, 565].

Захопившись новими літературними віяннями російських колег, Михайль Семенко і сам стає на бік футуризму. Характерними ознаками його ранніх авангардних творів були тяжіння до міської тематики, оспівування стрімкого розвитку техніки, зречення літературних традицій та інше. І вже початком 1914 р. датуються перші вірші автора, написані зарозумілою мовою. Візьмо за приклад цитату з твору, який має назву "В степу": "Вн с ті к / пі к к / нуп / льо лі льо п / ні с вн к / пі..." [23, 15].

Твори подібного змісту, як власне і сам футуризм, були елітарними і знаходили дружню підтримку тільки серед прихильників цього мистецького напрямку. Зазвичай такі "вірші" поетів-футуристів викликали лише незадоволення та обурення у читачів. Почасти через незрозуміння останніми змісту творів.

Сучасна наукова спільнота досі не може знайти спільної думки щодо того, чи Михайль Семенко і його соратники самі розуміли, про що написаний той чи інший зарозумілий твір. І в дослідників є всі підстави ставити під сумнів однозначність відповідей, що напрошуються. Адже, якщо брати до уваги той факт, що прикладами для творчості українських поетів-футуристів були їхні російські колеги, то тут варто зауважити, що Велимира Хлебнікова, Олексія Кручоних, Ігоря Сіверяніна, Володимира Маяковського та ще багатьох російських поетів можна назвати одночасно і теоретиками, і творцями зарозумілої мови. Бо, вдаючись до застосування нових слів у творах, часто автори у передмовях до книг вдавалися до пояснення чому і з якою метою використовують незвичні неологізми. Крім того Велимир Хлебніков розробив навіть свою футуристичну абетку. Основними завданнями нового алфавіту автор визначав універсальність і зрозумілість для всіх народів світу [28, 159]. Хоча сам він зізнавався, що: "ці досліди – ще перший крик немовляти, і тут ще варто попрацювати, але загальний образ майбутньої світової мови вже зроблений" [28, 159].

Дещо подібне знаходимо у футуристичних маніфестах Михайля Семенка. У 1915 р. взявши курс на деструкцію в мистецтві, Михайль Семенко разом з однодумцями розмірковує над тим, що варто створити одне єдине мистецтво, яке б мало елементи поезії, живопису, музики і т.д. Дещо пізніше, але в цьому ж році, Михайль Семенко пише новий маніфест – "Деякі наслідки деструкції?" [37, 296]. І ось тут звертаємо увагу на такі вислови автора: "Матеріал поезії – слово, як таке, – підпало під енергійний процес деструкції. Працею футуристів західних, російських і українських процес деструкції матеріалу мистецтва слова доходить до свого завершення. Слово розкладене й використане з усіх боків – як поняття, символ, образ, фарбова пляма, тональний звук і нарешті як прозаїзм".

"Слово як таке", висловлене Михайлем Семенком у його маніфесті, одразу скеровує думку на однойменну книгу Олексія Кручоних, яка вийшла 1913 р. в Москві. В книзі російський футурист детально описав і запропоновану нову структуру слова, і говорив про зарозумілу мову.

Тому "Де-які наслідки деструкції?" Михайля Семенка виглядають другорядними, дещо відсталими в часі на тлі літературної футуристичної епохи, яка так прагла стрімкого розвитку. Суперечливим в цій ситуації видається і той момент, що автор наслідує своїх російських колег по перу, хоча у словах самого чулося протилежне: не рівнятися на досвід попередників, не створювати кумирів.

Разом з тим, в Україні Михайль Семенко набирає популярності. Угрупування футуристів посилюють починаючі поети й письменники, серед яких найбільш яскраво виділяються Гео (Георгій) Шкурупій та Нік (Микола) Бажан.

Гео Шкурупій познайомився з футуризмом в 1921 р. В цей час, зазначає дослідник Олег Ільницький, футуризм в Україні переживав період свого організаційного піднесення. У Києві створюється "Аспанфут" (Асоціація напфутуристів). Гео Шкурупій став не просто активним учасником "Аспанфуту", а співредактором, активним дописувачем (видавав літературно-художні твори, заклики, публіцистику) друкованих органів Асоціації [34, 9].

На час вступу Гео Шкурупія до лав футуристів, поету було всього 18 років. До цього поет писав переважно ліричні вірші з нотами романтизму. Тепер же Гео Шкурупій все більше рівняється в своїй творчості на Михайля Семенка, якого вважає своїм вчителем. Навіть пише вірш з аналогічною назвою "Автопортрет". При тому, що у своїх творах автори застосовують зарозумілу мову. Вони експериментують зі складами, з яких в кінцевому результаті складаються їхні власні імена і прізвища. У Михайля Семенка твір починається із "ХАЙЛЬ СЕМЕ НКОМИ // ИХАЙЛЬ КОХАЙЛЬ АЛЬСЕ КОМИХ", а завершується висловом: "О, МИХАЙЛЬ СЕМЕНКО!" [23, 40]. У Гео Шкурупія спостерігаємо подібне. На початку вірша: "geo O ge // ego" та "Geo Wkurupiy // AVTOPORTRET" у кінці твору [43, 57].

Творчість Михайль Семенка та Гео Шкурупія неодноразово порівнювали в своїх наукових роботах дослідники українського футуризму Світлана Холодинська [30, 28–36; 31, 30–40], Юлія Даникевич [15, 26–29; 16, 24–25] та інші. Адже очевидним постає той факт, що твори Михайля Семенка і його учня дуже подібні між собою. Але в цій ситуації немає нічого суперечливого. На той час юний Гео Шкурупій перебуває в стані творчого пошуку свого літературного "Я", тому і вдається до спроб написання творів у різних напрямках. Застосовуючи різноманітні засоби виразності, поет пише й твори за допомогою зарозумілої мови.

Проте, так само як і Михайль Семенко, Гео Шкурупій не працює над теоретичним визначенням незвичних неологізмів і явища зарозумілої мови в цілому. Тому може здатися, що поезії, написані за допомогою "зауму" для молодого автора були тільки футуристичним експериментом. Останній, власне, тривав недовго. Адже Гео Шкурупій обмежився близько півтора десятками зарозумілих віршів.

Ще менше зарозумілу мову у своїх творах використовував починаючий тоді поет Микола Бажан, який певний час підписував власні твори футуристичним псевдонімом Нік Бажан. Зокрема звертаємо увагу на вірш, що має назву "ГП.": "ляк // мук // душ // стек // цвях // в сміх // пик..." [27, 74]. Неможливо однозначно стверджувати, що у творі були використані виключно нові слова, адже зустрічаємо звичні "душ", "цвях", "сміх". Проте сама поезія справляє враження випадкового набору слів. Як у випадку із Михайлем Семенком та Гео Шкурупієм, творча спадщина Ніка Бажана не дає підстав говорити про теоретичні розробки поета в галузі зарозумілої мови.

В сучасному уявленні Микола Бажан постає як класик української літератури і довгий час футуристичне минуле автора не висвітлювалося у наукових працях. Навіть збірники творів Миколи Бажана, які видавалися у 1930 р., 1940 р. та пізніше [2; 3] не містять творів футуристичного змісту. Ймовірно, вони були навмисно виключені автором із видань, оскільки зміст творів суперечив вимогам цензури, що її диктувала радянська влада.

Для репрезентації побутування зарозумілої мови у творчості українських поетів-футуристів недаремно були обрані постаті Михайля Семенка, Гео Шкурупія та Ніка Бажана. У творах цих авторів ми знаходимо найяскравіші приклади українського "зауму". Також ця творча тріада митців слова цікава для нас завдяки одній, цього разу спільній, праці, виданій в 1927 р. А саме – "Зустріч на перехресній станції. Розмова трьох" [24]. Праця написана тоді, коли Михайль Семенко вкотре намагався створити футуристичне літературно-мистецьке об'єднання. Ця спроба вийшла не зовсім вдалою. Літературна група "Бумеранг" проіснувала дуже недовгий час і встигла випустити в світ тільки два видання.

"Зустріч на перехресній станції" стала першою роботою письменницької групи "Бумеранг" і останньою у творчому триєднанні Михайля Семенка, Гео Шкурупія та Миколи Бажана. У цьому виданні Микола Бажан відмовляється від псевдоніму Нік, підписуючи твори власним іменем – Микола. Сама книга складається з чотирьох частин. У перших трьох вміщено поетичні твори згаданих авторів. А в останній, прозовій частині, на яку звертаємо особливу увагу, йдеться про сучасний стан літератури та можливості його подальшого розвитку. Олег Ільницький припускає, що авторство останнього твору збірника (який має таку ж назву як і сама книга), належить Михайлю Семенку. Ми погоджуємося з дослідником, наводячи декілька прикладів на користь авторства Семенка. По-перше, у творі прослідковуються агресивні настрої у відносинах ліричних героїв один до одного, а це не було характерними ознаками стилів письма у Гео Шкурупія та Миколи Бажана. По-друге, самопрезентація ліричних героїв видається сумнівною. Навряд чи міг Микола Бажан сказати, а тим більше видати в збірнику: "я ненавиджу кобеньяк хазяйновитого дядька, я ненавиджу туган-баранівську кооперацию, я ненавиджу хуторянські масштаби, я ненавиджу УНР, що з хуторянства логічно витікає. Потім ще – вишивану сорочку, пасіку, "Просвіту" (байдуже якого кольору), письменника Грінченка, оцю українську Чарськую в матні та вишиваній сорочці, автокефальну церкву..." [24, 45–46].

Завершується твір тим, що Михайль Семенко, Гео Шкурупій та Микола Бажан замислюються над створенням нової літературної організації. Проте в реальному часі творчі шляхи трьох поетів дедалі більше розходилися. Гео Шкурупій почав вдаватися до написання футуристичних романів, в яких вбачалися ноти неоромантизму, Микола Бажан обрав шлях класичного вірша і підтримував ідеї пролетаріату. Що ж стосується Михайля Семенка, то поет і далі притримувався футуристичних настроїв у творах. Утім в другій половині 1920-х рр. з його поезій зникла зарозуміла мова. Зникла без жодних пояснень, як і з'явилася на початку 1910-х рр.

Що стосується явища зарозумілої мови у творах, як російських, так і українських поетів, то варто звернутися до запитань, які у своїй статті "Откуда пошли заумники" [22, 303–304] окреслив Олексій Кручених. У 1923 р., коли була написана стаття, ці запитання здавалися риторичними. Проте, зараз вони видаються досить реальними і такими, що не лише потребують, а вже можуть мати відповіді.

Зокрема, Олексій Кручених розмірковує над долею зарозумілої мови по відношенню до суспільства: "чи є зарозуміла мова продовженням індивідуалізму, суб'єктивного смакування світу, чи вона, зарозуміла мова, носить в собі колективний початок, і чи потрібна вона масам?" [22, 303]. Ймовірно, що на початку ХХ ст. футуристи не могли дати відповіді на це запитання. Адже, навіть у розробників теоретичної частини "зауму" Велимира Хлебнікова, Олексія Кручених, Ігоря Сіверяніна, Володимира Маяковського та багатьох інших, як бачимо, виникали питання щодо сутності зарозумілої мови. Вони намагалися експериментувати зі словом, і лише в процесі цього експерименту виділити нове явище у мовному процесі. А точніше, російські футуристи, хотіли створити це явище штучно, забуваючи про те, що мова – це явище масове і щось докорінно змінити в ньому може тільки час, який вираховується століттями. Ще складніше з цим запитанням було українським футуристам, які свідомо (хоча намагалися доводити самотність своєї "зарозумілості") йшли шляхами російських попередників. Але, як відомо, копія ніколи не буває краще оригіналу. Тож, якщо експеримент із

російським "заумом", який мав теоретичну основу, провалився з великим гуркотом, то закономірно, що подібного краху зазнали і вітчизняні поети у своїх мовних новаторствах.

Очевидним видається і те, що зарозуміла мова була непотрібною для суспільства. Найпереконливішими аргументами цього слугуватимуть декілька. По-перше, мова – це об'єднавчий фактор у житті суспільства. Це те, навколо чого створювалися ідеї про народи, нації і т.д. Мова російська, як і мова українська, на початку ХХ ст. були повністю сформованими і не потребували оновлення, тим більше в такій радикальній формі. По-друге, над теоретичними основами зарозумілої мови працювала та кількість людей, яка в масштабах цілих країн, видавалася мізерною. Ідеї про те, що вони могли докорінно змінити сталі мовні традиції, тепер здаються утопічними. Хоча самі футуристи не вдавалися до таких припущень.

Цікавим, з точки зору сучасності, є питання Олексія Кручених про те, "чи зарозуміла мова є мовою майбутнього чи минулого" [22, 304]. Ми припускаємося думки, що зарозуміла мова, як така, мала місце лише на початку ХХ ст. і може вважатися скоріше літературним експериментом, аніж значними змінами мовного середовища. Адже ніяких докорінних змін у суспільному мовному процесі не відбулося, а всілякі спроби незрозумілого словотворення знаходили радше негативні відгуки як у читацькому середовищі, так і серед літераторів і критиків. Що стосується футуризму в Україні, і такого його прояву в поезії як зарозуміла мова, то тут це явище можна назвати калькою на російський "заумь".

Висновки. Становлення "зарозумілої мови" як теоретичної проблеми відбувалося у декілька етапів. Перший характеризується появою самого явища зарозумілої мови у творах російських поетів-футуристів на початку ХХ ст. У другому спостерігається розробка російськими футуристами теоретичних підвалин цього явища. Третій період триває і до нині, адже "зарозуміла мова" є об'єктом дослідження у працях сучасних науковців, що і було підтверджено історіографією питання.

Аналіз зарозумілих віршів, здійснений у статті, підтвердив існування зарозумілої мови у творчості українських поетів Михайля Семенка, Гео Шкурупія та Ніка Бажана. Показав спільні та відмінні ознаки у творчості авторів.

Через порівняння використання зарозумілої мови у творчості українських та російських поетів-футуристів початку ХХ ст. було виокремлено відмінності цього мовного експерименту в історії російської та української літератури. Зокрема, російський "заум" мав теоретичне обґрунтування, в той час, як творці української зарозумілої мови над такими питаннями не працювали. Це призвело до нетривалого й невдалого експерименту в українській футуристичній поезії, а водночас – до збереження національних мовних традицій.

Література

1. Айги Г. Н. "Творцы будущих знаков": Русский поэтический авангард. – Б. м.: Salamandra P. V. V., 2011. – 157 с., ил.
2. Бажан Микола. Дорога: Вибрані поезії. – К.: Бібліотека газети "Пролетар", 1930. – 44, [1] с.;
3. Бажан Микола. Вибрані поезії. – К.: Державне літературне видавництво, 1940. – 194, [6] с.
4. Бирюков С. Е. Теория и практика русского поэтического авангарда. – Тамбов, изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 1998. – 187 с.
5. Бирюков С. Е. Заумь: краткий курс истории и теории // Хлебниковские чтения. Материалы конференции 27 – 29 ноября 1990. – СПб., 1991. – С. 116–122.
6. Біла А. Михайль Семенко як культуртрегер українського футуризму // Михайль Семенко. Вибрані твори. Упор. Анна Біла – Київ, "Смолокип", 2010 – С. 5–21.
7. Бобринская Е. А. Русский авангард: истоки и метаморфозы: [Сборник статей]. – М.: Пятая страна, 2003. – 302 с.
8. Бобринская Е. А. Футуризм. – М.: Галарт, 2000. – 192 с.
9. Бобринская Е. А. Футуризм и кубофутуризм. – М.: Галарт, Олма-Прес, 2000. – 175 с.
10. Бобринская Е. Ранний русский авангард в контексте философской и художественной культуры рубежа веков. Очерки. – М.: Государственный институт искусствознания, 1999. – 245 с.
11. Богомоллов Н. Заумная заумь // Вопросы литературы, 1993. – № 1. – С. 307–311.
12. Браїлко І. Словесні модифікації в поезії Михайля Семенка // Лінгвістичний аналіз художнього тексту: Хрестоматія / Ніжинський держ. ун-т ім. М. Гоголя; укл. Н. М. Пасік. – Ніжин: [б. в.], 2007. – С. 222–223.
13. Вялікова О. О. Типологія креолізованих віршованих текстів // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія: – 2014.– Т. 17. – С. 31–38.
14. Гурьянова Н. А. Ольга Розанова и ранний русский авангард. – М.: Гилея, 2002. – 319 с.
15. Данькевич Ю. В. Гео Шкурупій: художня творчість і константи образного мислення (20-ті роки ХХ століття) // Рідна школа. – 2004. – № 12. – С. 26–29.
16. Данькевич Ю. В. Літературний процес 1920-х років ХХ століття. Співіснування різних течій та стилів. Футуризм. // Українська мова та література. – 2005. – № 15. – С. 24–25.
17. Кабиш М. Ю. Фоностилістичне інструментування творів українськими поетами – представниками літературних угруповань початку ХХ ст. // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова, Серія 8. Філологічні

- науки (Мовознавство): Зб. наук. праць / Відп. ред. О. І. Леута, С. В. Шевчук. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – Вип. 4. – 218 с. – С. 118–123.
18. Кобринский А. Некоторые особенности поэтики А. Введенского: Топическая аксиология поэмы "Кругом возможно Бог" // Поэзия русского и украинского авангарда: история, поэтика, традиции. Сб. докладов. – Херсон, 1991. – С. 49–56.
19. Кобринский А. А. Поэтика ОБЭРИУ в контексте русского литературного авангарда. – Санкт-Петербург: Свое издательство, 2013. – 363 с.
20. Ковалів Ю. І. Візуальна поезія Михайля Семенка / Ю. І. Ковалів // Літературознавчі студії. – 2013. – Вип. 39(2). – С. 14–20.
21. Крученых А. Апокалипсис в русской литературе. Чорт и речетворцы. Тайные пороки академиков. Слово как таковое. Декларации. – Книга 122-я. – М.: Тип. ЦИТ, 1923. – 46, [2] с., ил.
22. Крученых А. Е. К истории русского футуризма: Воспоминания и документы / Вступ. ст., подг. текста и комм. Н. Гу рьяновой. – М.: Гилея, 2006. – 458 с.
23. Семенко М. Повна збірка творів. – Т1. – Кн. 1-4. – Х., 1929. – 245, [10] с.
24. Семенко М., Шкурупій Г., Бажан М. Зустріч на перехресній станції. Розмова трьох. – Київ, "Бумеранг", 1927. – 48 с.
25. Туфанов А. "К зауми. Фоническая музыка и функции согласных фонем. С портр. работы худ. И. Нефедова" – Б.м.: Salamandra P. V. V., 2012. – 81 с., ил – Факсимильное изд. – PDF. – (Библиотека авангарда, вып. VI)
26. Тырышкина Е.В. Русская литература 1890-х – начала 1920-х годов: от декаданса к авангарду. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2002. – 151 с.
27. Українська авангардна поезія (1910 – 1930-ті роки): Антологія / Упор. Олег Коцарев, Юлія Стахівська; передм. Олега Льницького. – К.: Смолоскип, 2014. – 816 с.
28. Хлебников В. Собрание сочинений: В 6 тт. – Т. 6. Книга первая. Статьи (наброски). Ученые труды. Воззвания. Открытые письма. Выступления 1904-1922 / Под общ. ред. Р.В.Дуганова. Сост., подгот. текста и примеч. Е.Р.Арензона и Р.В.Дуганова – Москва "ИМЛИ РАН", 2005. – 448 с.
29. Хлебников В. Собрание сочинений: В 6 тт. – Т. 6. Книга вторая. "Доски Судьбы" (избранные страницы). Мысли и заметки. Письма и другие автобиографические материалы 1897 – 1922 / Под общ. ред. Р.В.Дуганова. Сост., подгот. текста и примеч. Е.Р.Арензона и Р.В.Дуганова. – Москва "ИМЛИ РАН", 2006. – 384 с.
30. Хлебников В. Художники мира! // Хлебников В. Собрание сочинений: В 6 тт. – Т. 6. Книга первая. Статьи (наброски). Ученые труды. Воззвания. Открытые письма. Выступления. 1904 – 1922. – Москва, ИМЛИ РАН, 2005. – С. 153–159.
31. Холодинська С. М. Літературне оточення Михайля Семенка: досвід персоналізованого аналізу // Культура і сучасність. – 2016. – №2. – С. 28 – 36.
32. Холодинська С. М. Футуристична складова творчої спадщини Гео (Георгія) Шкурупія // Гуманітарний часопис. – 2016. – №3. – С. 30–40.
33. Чуковский К. И. Кубофутуристы // Чуковский К. И. Собрание сочинений: В 15 т. Т. 8: Литературная критика. 1918 – 1921 / Предисл. Е. Ивановой; Коммент. Е. Ивановой и Б. Мельгунова. – 2-е изд., электронное, испр. – М.: Агентство ФТМ, Лтд, 2012. – С. 48–75.
34. Чуковский К. И. Эгофутуристы // Чуковский К. И. Собрание сочинений: В 15 т. Т. 8: Литературная критика. 1918 – 1921 / Предисл. Е. Ивановой; Коммент. Е. Ивановой и Б. Мельгунова. – 2-е изд., электронное, испр. – М.: Агентство ФТМ, Лтд, 2012. – С. 29–48.
35. Шкурупій Гео. Вибрані твори / Гео Шкурупій; упор. Ольга Пуніна, Олег Соловей. – К.: Смолоскип, 2013. – 872 с.
36. 1913. "Слово как таковое": к юбилейному году русского футуризма: материалы международной научной конференции (Женева, 10-12 апреля 2013 г.). – Санкт-Петербург, Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2014. – 528 с.
37. LeoKriger. Михайло Семенко (1892-1937) – основоположник українського футуризму // Михайль Семенко. Вибрані твори. Упор. Анна Біла – Київ, "Смолоскип", 2010. – С. 560–621.
38. Migail' Semenکو. Де-які наслідки деструкції // Михайль Семенко. Вибрані твори. Упор. Анна Біла – Київ, "Смолоскип", 2010. – С. 294–298.

References

1. Aigi G. N. (1930). "Creators of future signs": Russian poetic avant-garde. В. М.: "Salamandra" [in Russian].
2. Bazhan Nicholas. (1930). Road: Selected Poems. К.: Biblioteka "Proletar" [in Ukrainian].
3. Bazhan Nicholas. (1940). Selected Poems. К.: Derzhavne literaturne vydavnytstvo [in Ukrainian].
4. Biryukov S. E. (1998). Theory and practice of the Russian poetic avant-garde. Tambov: publishing house of TSU. G. Derzhavin [in Russian].
5. Biryukov S. E. (1991). Zaum: a short course of history and theory.. Proceedings of the conference Khlebnikov's readings 27 – 29 November 1990. pp. 116 – 122 [in Russian].
6. Bila A. (2010) Semenکو as kulturtreher of Ukrainian Futurism. Semenکو. Selected works. (pp. 5 – 21). Anna Bila (Ed.) Kyiv: Smoloskup [in Ukrainian].
7. Bobrinskaya E. A. (2003). Russian avant-garde: sources and metamorphoses. Moscow: Piataya strana [in Russian].

8. Bobrinskaya E. A. (2000). Futurism. Moscow: Galart [in Russian].
9. Bobrinskaya E. A. (2000). Futurism and Cubo Futurism. Moscow: Galart, Olma-Pres [in Russian].
10. Bobrinskaya E. (1999) The early Russian avant-garde in the context of the philosophical and artistic culture of the turn of the century. Sketches. Moscow: State Institute of Art [in Russian].
11. Bogomolov N. (1993) "The Mutual Zaum". Issues of literature, 1, 307 – 311 [in Russian].
12. Brayilko I. (2007). Verbal modifications Semenko in poetry. Linguistic analysis of literary text: Readings. (pp. 222 – 223). Nizhin [b. c.] [in Ukrainian].
13. Vyalikova O. (2014). Typology of Creation of Texts. News of Kyiv National Scientific and Technical University. Ser. Philology, 14, 31 – 38 [in Ukrainian].
14. Guryanova N. A. (2002). Olga Rozanova and the early Russian avant-garde. Moscow: Gilea [in Russian].
15. Dankevych Y. (2004). Geo Shkurupii: arts and constant creative thinking (20 years of the twentieth century). Mother School, 12, 26 – 29 [in Ukrainian].
16. Dankevych Y. (2005). Literary process 1920 of the twentieth century. The coexistence of various trends and styles. Futurism. Ukrainian language and literature, 15, 24 – 25 [in Ukrainian].
17. Kabish M. (2012). Background-style instrumentation works of Ukrainian poets – representatives of literary groups early twentieth century. Science magazine named NEA. M. P. Dragomanov, Series 8 Philology (Linguistics): Coll. Science. Labor, Vol. 4, 118 – 123. K. : Izd NEA them. M. P. Dragomanov [in Ukrainian].
18. Kobrinsky A. Some features of A. Vvedensky's poetics: The topical axiology of the poem "Around God is Possible": Proceedings of the Poetry of the Russian and Ukrainian avant-garde: history, poetics, traditions. Sat. Reports. (pp. 49 – 56), Kherson, 1991. – P. 49 – 56 [in Russian].
19. Kobrinsky A. (2013). The poetics of the OBERIU in the context of the Russian literary avant-garde. St. Petersburg: Svoe izdatelstvo [in Russian].
20. Kovaliv Y. I. (2013). Visual Poetry Semenko. Literary Studies, 39 (2), 14 – 20 [in Ukrainian].
21. A. Kruchenikh. (1923). Apocalypse in Russian literature. The devil and the recheepers. Secret defects of academics. The word as such. Declaration. Moscow: Type. CIT [in Russian].
22. Kruchenikh A. E. (2006). On the history of Russian Futurism: Memoirs and Documents. N. Gurianova (Ed.). Moscow: Gilea [in Russian].
23. Semenko M. (1929). Complete collection of works. Vols.1, Books 1 – 4. Kharkiv [in Ukrainian].
24. Semenko M., Shkurupii G., Bazhan M. (1927). Meeting cross station. Speaking three. Kyiv: Boomerang [in Ukrainian].
25. Tufanov A. (2012). Go to the zuma. Background music and the functions of consonant phonemes. With the portrait. Work thin. I. Nefedova. (facsimile edition). B. m.: Salamandra [in Russian].
26. Tyryshkina E. V. (2002). Russian literature of the 1890s – early 1920s: from decadence to the avant-garde. Novosibirsk: Izd. The National Pedagogical University [in Russian].
27. Ukrainian avant-garde poetry (1910 – 1930's): Anthology. (2014). Oleg Kotsarev (Ed.), Julia Stahivska (Ed.), Oleg Ilnytsky (Ed.). K.: Smoloskyp [in Ukrainian].
28. Khlebnikov V. (2005). Collected Works: In 6 vols. Vols 6. Book 1. Duganov R. V. (Ed.). Moscow: IMLI RAN [in Russian].
29. Khlebnikov V. (2006). Collected Works: In 6 vols. Vols 6. Book 2. Duganov R. V. (Ed.). Moscow: IMLI RAN [in Russian].
30. Holodynska S. M. (2016). Literary environment Semenko, experience personalized analysis. Culture and Modernity, 2, 28 – 36 [in Ukrainian].
31. Holodynska S.M. (2016). Futuristic component artistic heritage Geo (George) Shkurupii. Humanities magazine, 3, 30 – 40 [in Ukrainian].
32. Chukovsky K. I. (2012). Kubofuturists. Proceedings of the Chukovsky K. I. Collected works: In 15 volumes. Vol. 8: Literary criticism. 1918 – 1921. E. Ivanova (Ed.), B. Melgunov (Ed.). (pp. 48 – 75). Moscow: FTM Agency, Ltd. [in Russian].
33. Chukovsky, K. I. Ego-futurists. Proceedings of the Chukovsky K. I. Collected works: In 15 volumes. Vol. 8: Literary criticism. 1918 – 1921. E. Ivanova (Ed.), B. Melgunov (Ed.). (pp. 29 – 48). Moscow: FTM Agency, Ltd. [in Russian].
34. Shkurupiy Geo. (2013). Selected Works. Olga Puning (Ed.), Oleg Solovey (Ed.). K.: Smoloskyp [in Ukrainian].
35. 1913. "Word as such": the jubilee year of Russian Futurism. (2014). Proceedings from an international scientific conference (Geneva, April 10-12, 2013). St. Petersburg: Publishing house of the European University in St. Petersburg. [in Russian].
36. Leo Kriger. Mikhail Semenko (1892 – 1937) – Founder of Ukrainian Futurism. (2010). Proceedings from Semenko. Selected works. The emphasis. Anna Bila (Ed.). (pp. 560 – 621). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].
37. Migail 'Semenko. Some of the consequences of the destruction. (2010). Proceedings from Semenko. Selected works. The emphasis. Anna Bila (Ed.). (pp. 294 – 298). Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 12.04.2018 р.